

Et 200 Aars Minde.

Den 11. Marts var det 200 Aarsdagen for Chr. D. Reventlows Fødsel, og Dagen mindedes ved en Festlighed paa Pederstrup paa Lolland, der er indrettet som Reventlow-Museum. Ved denne Lejlighed talte Formanden for Statsminister C. D. F. Reventlows Minde, Stiftamtmand Reventlow om Mennesket Chr. D. Reventlow, Professor, Dr. polit. A. Howard Grøn om Forstmanden, og Dr. phil. Fridlev Skrubbeltrang om Landmanden og Statsmanden Chr. D. Reventlow. Vi gengiver sidstnævnte Foredrag efter Talerens Manuskript.

Landmanden og Statsmanden C. D. F. Reventlow.

Af Dr. phil. Fridlev Skrubbeltrang.

Aaret 1948 er et stort Mindeaar, og det, vi herhjemme kan se tilbage paa med Glæde i Sindet, er Mindet om frigørende Kræfters Sejr over Samfundstilstande, der trængte til Fornyelse. Vi ser det bedst, naar det gælder Martsdage 1848 og hele den folkelige og nationale Frigørelse, der fulgte.

Det føjer sig saa smukt, at Statsminister C. D. F. Reventlows Mindedag — 200-Aarsdagen for hans Fødsel — falder kort før de Martsdage, der rummer de historiske Minder om et stort folkeligt Gennembrud. Reventlow har fremfor nogen været med til at skabe et dansk Samfund, hvor Bonde og Borger efterhaanden kunde modnes til at tage Styret i egne Hænder — selv om han ikke i sin Levetid kunde se denne Udvikling i Møde.

Det er mig en Ære og en Glæde, at Bestyrelsen for C. D. F. Reventlows Minde har bedt mig fortælle om den store Statsmand, som udgik fra denne Egn, og som gennem sin politiske Gerning blev en af Danmarks bedste Sønner. Reventlow tilhørte en anset Slægt, men det var paa ingen Maade en Selvfølge, naar han fik en saa fremtrædende Stilling og kom til at øve afgørende Indflydelse paa de Reformere, der gav Danmark og da især den danske Landbostand saa rige Udviklings-

muligheder. Hvad Reventlow blev, det blev han for en Del i Kraft af store og klogt udviklede Evner, men ikke mindst blev han det i Kraft af sin stærke og retsindige Karakter og ved sin utrættelige Arbejdsindsats.

Det store ved Reventlow som Landmand, Skolemand og Statsmand er ikke de mange originale Ideer, men en lykkelig Forening af frodige Anlæg og en handlekraftig, udpræget menneskevenlig Aand. Reventlow elskede at arbejde, han holdt fremfor alt af Landvæsenet og af danske Bønder, han satte Frihed og Fremskridt overmaade højt — derfor blev han i en mørk Tid Bondefrihedens og de sociale Fremskridts varmhjertede Forkæmper. Og selv om han tilhører *Enevældens* Tidsalder, har hans Eksempel ogsaa i politisk Henseende noget at fortælle det 20. Aarhundrede. Det vidtforgrene Samarbejde, som senere blev Grundbetingelsen for et demokratisk Styre, forstod ogsaa han Betydningen af. Derfor fejrer vi C. D. F. Reventlow og hans Værk — ikke som et fjernt historisk Minde, men som en levende Inspiration til samfundsnyttig Ger-ning i Danmark.

Som saa mange Adelslægter kom Reventlow'erne til Danmark sydfra; man vil følge deres Spor tilbage til Ditmarskens selvstændige Bondestand. Reventlows Gren af Slægten var kommet hertil i det 16. Aarhundrede. En af hans Forfædre var Christian IV's betroede Mand, Bedstefaderen Christian Ditlev Reventlow, var en stor Hærfører under Frederik IV, men C. D. F. Reventlows Fader, der ogsaa bar Christian Ditlev-Navnet, var snarest en jævn Godsejer, skønt han bl. a. ejede Grevskabet Christianssæde og paa Fyn Brahetrolleborg.

Som ung gav Reventlow i Breve til sin Kæreste et smukt Billede af sin Fader. Han priser hans retskafne og redelige Karakter. Endnu i sit sidste Leveaar (1827) taler han om sin „kærlige gode Fader“, der fødtes for 117 Aar siden „til Lykke for alle hans Efterkommere og hans Bønder og Underhavende, dem han fandt den største Fornøjelse i at kunne glæde...“. Men alligevel er det tvivlsomt, om Faderen som Godsejer og Bondeven blev nogen god Læremester for Sønnen. Saa elendige og gammeldags var Forholdene, saa ondartet virkede hele Stavnsbaandssystemet, at selv den venligste Godsejer ikke

kunde ændre meget ved Tilstandene. Og Faderen var temmelig upraktisk og uden Fremdrift.

Reventlows Moder døde tidligt, og sammen med sine tre Søskende fik han en noget trist Barndom, med en streng Opdragelse efter Tidens Skik. Da Christian var i 14-Aarsalderen, giftede Faderen sig 2. Gang, og om Stedmoderen — en Komtesse Holstein-Ledreborg — siger Sønnen, at „gennem hende blev vort Hjem lykkeligt som intet andet Hjem, jeg kender“. Men ved samme Tid begyndte Christian sammen med sin tre Aar yngre Broder *Johan Ludvig* en drøj Skoletid i Altona ved Hamburg, hvor de to Drengene, der næsten altid holdt sammen, kom ud for prøjsertysk Paavirkning. For Reventlow som dansk Mand fik det stor Betydning, at han og Ludvig 1764—67 kom til Sorø og paa det adelige Akademi blev undervist i dansk Sprog og Kultur, i danske Stats- og Samfundsforhold m. m. Og her fik de til Vejleder en Mand, der skulde faa den største Indflydelse paa Brødrenes Karakterudvikling og deres Interesser.

Dr. *Carl Wendt* var maaske i al sin Retskaffenhed lidt tør og pedantisk, men han lærte Reventlow at have Orden og Plan i sit Arbejde, gjorde ham mere maalbevidst og flittig.

Sammen med Dr. *Wendt* rejste de to Brødre i 1767 ud i Europa.

Først studerede de 1½ Aar ved Universitetet i Leipzig, senere drev de mere praktiske Studier paa Rejser i Tyskland, Svejts, Frankrig og især England. De rejste ud i Oplysningstidens Europa, og allerede i Leipzig synes en yngre Universitetslærer *Chr. Garve* at have ledet Reventlow paa Sporet af de sociale Friheds- og Fremskridtsideer, som han senere skulde blive en Forkæmper for herhjemme. Han blev ogsaa paavirket af Digteren *Chr. Gellert*, der var en af Samtidens mest beundrede Pædagoger, „Tysklands Hovmester“. Gellerts moralske Forelæsninger lød ikke blot fra et Kateder, han skrev ogsaa Salmer og Digte, hvis Moral selv Børn kunde begribe. Mange vil vist fra deres Skolebøger huske „En Bondeknejs, som hedte Hans og havde været udenlands med Herremandens Søn et Aar...“, det er Gellerts.

Rejsen i Vesteuropa gav de unge Grever frisk Luft i Lungerne. De inddrak med Velbehag Tidens Oplysningstanker,

ikke mindst paa Landboomraadet, og netop her skete der dengang saa meget nyt. Mange drømte om at fri de stavnsbundne eller livegne Bønder rundt om i Landene, men endnu flere vilde frigøre Jorden og gennem landøkonomiske Reformere skabe Velstand for den enkelte og for Samfundet. — Det meste var endnu kun Teori. „Man skrev nyttige Bøger om Landbruget, og Alverden læste dem — undtagen Landbrugerne“, sagde den vittige franske Tæinker *Voltaire*. Men i England var det praktiske Landbrug dengang i rivende Udvikling; her havde man Svingplove og Maskiner, her forbedrede man Kvægavlen og dyrkede Kløver, som var sjælden i Danmark, man aandede i en Atmosfære af Iver og Begejstring for Jordbrug. Økonomisk set var det udmærket, men socialt set havde det en Skyggeside. Det var Godsejerne og de store Forpagtere, der bar Fremskridtet, mens den selvstændige Bondestand næsten forsvandt — England blev et Herregaardsland med afhængige Smaaforpagtere og Landarbejdere. Ogsaa det havde den unge Chr. Reventlow Øje for.

Som en veluddannet Adelsmand paa 23 Aar kom Reventlow tilbage fra Udenlandsrejserne, og i 1772 forlovede han sig med en ung og elskelig Stiftsdame paa Vallø, *Frederikke Sophie Charlotte v. Beulwitz*, i 1774 giftede de sig og dette harmoniske og lykkelige Ægteskab er en af Grundpillerne under Reventlows Landmands- og Statsmandsgerning. Vi ved meget om dette Hjem, især gennem de mange Breve fra hendes Haand, som Reventlow-Slægten og Dr. *Bobé* har Ære af at have fremdraget, og som hører til de smukkeste i dansk historisk Litteratur. Det begynder med Forlovelsesbreve i Tidens stilfulde og følsomme Tone, og det fortsætter op gennem Aarene, nu mest i Breve til Svigerinder, altid fulde af Omsorg, Kærlighed og Beundring for Manden. Bedst befandt de sig i deres snart saa børnerige Hjem paa Lolland, men tit opholdt Familien sig hos ham i København, naar han havde travlt med Embedsgerningen. Da kunde hans „lille Pige“ længes inderligt efter „det gode Christianssæde, det yndige Pederstrup... Men Gud, du ved det, hvor gerne jeg forsager alt dette, naar blot min gode Mand maa beholde sin Fred og sit lyse Sind!“

Den unge Reventlow havde i Virkeligheden svært ved at vælge sin Livsopgave: om han vilde være *Landmand*, d. v. s. Godsejer af Gavn, eller *Embedsmand*, med Tiden Statsmand. Mest Lyst havde han til Landmandens Gerning, men hvad saa med den lange Uddannelse, der pegede frem ad Embedsvejen? — Det var dog her, den unge Adelsmand kunde vente at gøre Karriere.

Reventlow søgte Raad hos Wendt, der mente, at han meget vel kunde være Landmand og samtidig Embedsmand. Hvis Reventlow kom ind paa de Regeringskontorer, der tog sig af Landbosager, vilde han her faa megen nyttig Viden om alle Sider af Landbruget og om Forholdene i alle Egne af Landet. Og samtidig vilde han som Godsejer faa nøje Kendskab til Lollands særlige Forhold: Hvedeavl var ikke almindelig i andre Landsdele, og der kunde ogsaa være Tale om Sukkerroedyrkning — saa fremsynede var Wendt og Reventlow. — Men Reventlow var klar over, at hvis han skulde udrette noget som Statsmand, da maatte han søge mere Oplysning om politiske og økonomiske Forhold, lære Historie og Retsvæsen og fremfor alt beskæftige sig med Centraladministrationens Opgaver, og da vilde der blive for lidt Tid til den egentlige Landmandsgerning.

Og netop her havde Reventlow store Planer, han vilde gøre sit Grevskab til en *Forsøgsmark* for de kommende Landboreformer: „Alle Forandringer, som jeg vil foretage paa mit Gods, maa jeg omhyggeligt gennemføre i smaat og stort, hvis mine Forsøg senere skal gentages i det store“. — Han ved, at det vil kræve Tid og Penge: „I Stater, hvor Landvæsenet er bragt til større Fuldkommenhed end her, har overordentlig dygtige Mænd hele deres Levetid arbejdet flittigt ved Landbruget, og alligevel har deres Efterfølgere kunnet gøre Fremskridt, der ikke blot var af Vigtighed for deres Fædreland, men ofte for hele Menneskeheden. Hvor meget vilde en Mand ikke faa at gøre i *Danmark*, hvor denne Vej endnu ikke er betraadt, og . . . hvor Uvidenheden er saa stor, at man ved det allerdaarligste Landbrug har den Tro, at al Forbedring er umulig og for-gæves . . .“, skriver Reventlow.

Lykkeligvis fik Wendt Ret: Reventlow blev baade Landmand og Embedsmand, og fra Regeringskontorerne skulde han til

sin Tid virke med større Kraft til Landbrugets og Bondestandens Gavn, end nogen dansk Reformpolitiker før eller siden.

Følger man Reventlows Landmandsgerning i de 10—12 Aar, før Arbejdet „i det store“ næsten slugte ham, oplever man i Virkeligheden den Udvikling, som foregik hos de bedste, mest vidtskuende Godsejere. Han kan ikke nøjes med at bortforpagte tre af sine Herregaarde og drive Resten saa meget mere intensivt, forbedre Avlsbygninger, bygge nyt Mejeri, nyt Teglværk og efterhaanden indføre virkelig rationelt Skovbrug paa 3—4000 Tdr. Land. Nej, han maa ogsaa have sine Bønder med, naar det gælder Forbedringer, skønt Pengemangel holder igen. Han udskifter Overdrev mellem Landsbyerne, og i 1786 er 73 af Christianssædes ca. 270 Bønder udskiftet af Fællesskab og 22 har faaet Bygningstømmer og er flyttet ud paa Marken, mange Husmænd har faaet Jordlodder og en Del Hoveri er afløst. Og Reventlow har begyndt Arbejdet med sine Skoler. Alt sammen viser det Omsorgen for „de Bønder, som er mig betroet“. Blandt de oplyste Mænd og Skønaander, der gæstede Christianssæde, var ogsaa den unge Digter *Jens Baggesen*. Ved sit lille Bord i en hul Eg skrev han i 1787 Digtet „Landforvandlingen“, hvor han som i et Fremtidssyn ser de lykkelige Følger af Godsreformerne:

Der, hvor nylig golde Tidsler gro'de,
 bølged' sig en Hær af svangre Straa,
 der, hvor usle Hytter samled' stode,
 muntre Boliger adspredte laa.
 Der, hvor Armod græd i tunge Kæder,
 trættet Svaghed syg og døsig gik,
 flittige og fri og raske Glæder
 mødte mit umættelige Blik.

Blide Dale, højtidsfulde Skove,
 klare Bække veksled' under mig.
 Alt var fuldt af Liv i Ordrens Love,
 hvor Natur og Kunst omfavned' sig;

spredte laa de lykkelige Tage,
 under hvilke Jordens Rigdom laa,
 her gik Manden, hisset gik hans Mage,
 han til Agren, hun til sine Smaa.

I Grevinde Reventlows Breve er Landlivet maaske lidt for meget en Idyl. Man hører om Bondefester, om de unges Dans omkring Sommer-i-By-Træet til Violinspil, om Møggildet, naar Gødningen var kørt ud og spredt („den forløb rigtig pænt, vi havde rejst Lysthuse overalt“), og hun kan fortælle om sin Mand, at han var hos Bønderne ved Høsletten og „lærte dem alle Slags morsomme Lege“. Vist er det, at Reventlow havde lykkelige Dage paa Godset, naar Embedsdragtens „Slavekittel“ var hængt paa Knag, og han færdedes i sin norske Kofte paa sine Marker, i sine Skove og nu og da i Bøndernes Stuer. Men det gør ham ondt, at Landbruget og Omsorgen for Bønderne maa overlades til Ridefogden og andre Godsfunktionærer, der ikke altid fortjener hans Tillid. „Aldrig vil jeg kunne opfylde Maalet for min Bestemmelse, saa længe mine landlige Pligter kommer i anden Række. I det Øjeblik, jeg tror at have handlet rigtigt, er maaske min Forvalter ved at fratage den retskafne, men fattige Mand hans sidste Ejendele, forstøder den trængende, som en fattig Bonde har taget til sig, og gør mig til en grusom Mand, hvor jeg tror at være god og mild. Om man vidste, hvor *lidt* Herremanden gælder og hvor *meget* Forvalteren, vilde man ikke fortænke Herremanden i, at han selv ønsker at være Forvalter.“

Ja, Reventlow vilde ikke blot være sin egen Forvalter, men helst tage sig af Landboforholdene overalt i Riget, hvor Bønderne sukkede under Stavnsbaandet og andre urimelige Byrder.

I Datidens Danmark, der jo var forbundet med Norge og med Hertugdømmerne Slesvig-Holsten, var $\frac{3}{4}$ af Befolkningen Bønder, og de stod overordentlig lavt paa den sociale Stige. Kun meget faa var Selvejere. De 7—800 danske Godser var i mange Henseender smaa Stater, hvis Fæstebønder levede under vidt forskellige Kaar. Stavnsbundne til Godserne var praktisk taget alle mandlige Beboere af Bondestand, men der var stor Forskel paa, om man paa Livstid var bundet til et Gods med 20—

30 Gaarde og et lignende Antal jordløse Huse, eller man boede paa udstrakte Krongodser og Grevskaber med flere Hundrede Gaarde. Det var heller ikke det samme, om man var Hovbonde med 2—300 Arbejdsdage om Aaret til Herregaardens Marker og Skove eller saakaldt hovfri Bonde med maaske kun nogle faa aarlige Kørsler til Købstad eller Ladeplads med Korn og Fedevarer. Og der var megen Forskel paa, om Bonden havde et Herskab, der holdt strengt paa sine Rettigheder og lod ham sætte fra Gaarden for Skatte- og Landgilderestancer, eller Herremanden var taalmodig og hjælpsom over for nødstedte Fæstere.

Men andre Forhold var sørgeligt ensartede, næsten overalt. Som nu det, at Jorden laa i Fællesskab, saa en Gaardmand kunde have sin Jord spredt i 50 til 100 smalle Agre rundt i Bymarken. En almindelig Bondegaard maatte holde 8 a 10 Heste ior at klare de store Afstande og den elendige Hjulplov, mens 3 a 4 Malkekøer var det almindelige, ja, mange havde kun 1 eller 2, til Gengæld en halv Snes Faar, men kun faa Svin. Og det var tragisk, at kun de færreste Fæstebønder kunde blive ved Gaarden til deres Død eller give den i Arv til Søn eller Svigersøn, men i Stedet maatte ende deres Dage i jordløse Huse og fattige Indsiederstuer. Stavnsbaandet bandt Husmænd og Tjenestefolk til Godserne, men sikrede dem ikke engang det Arbejde, som de med Nøjsomhed kunde leve af. Fattigdommen var uhyre.

Kloge og reformvenlige Mænd havde forlængst peget paa alle disse Misforhold og sagt, hvad der skulde til: Jorden maatte udskiftes og hver enkelt Bondes Jord samles paa ét Sted, Hoveriet skulde formindskes eller afløses og Stavnsbaandet ophæves, saa Bonden kunde faa samme Frihed som andre Samfundsborgere. Det blev altsammen diskuteret, men meget mere end Tilløb til Reformen var det ikke blevet til. Mange forestillede sig, at Bønderkarlene efter en Stavnsbaandsløsning vilde flakke Landet rundt eller udvandre. Man saa jo, at de søgte at købe sig fri, selv om det skulde koste 6—8 Aars Løn, og andre rømte fra Gods og Land. Som Embedsmand fik Reventlow Eksempler for Øje, der viste, at Stavnsbaandet stik imod sin Hensigt drev dygtige Folk ud af Landet.

I en halv Snes Aar var Reventlow ligesom sin Broder Ludvig en underordnet Embedsmand, optaget af Handels- og Finansvæsen, af Bjærgværksdrift og meget andet, og det er betegnende for hans Arbejdsnatur, at han kunde gaa stærkt op i Embedssager, der skulde ligge ham temmelig fjernt. I 1781 var han kommet ind i Søfartskollegiet og var meget optaget af „at udrette noget saare gavnligt for de brave Matroser“.—

Tungest faldt Reventlows Arbejde i Aarene før 1784, da den konservative *Ove Høegh-Guldberg* havde faaet den højt ansete Grev *A. P. Bernstorff* fjernet fra Udenrigsministerposten og styrede egenmægtigt sammen med Enkedronningen og Arveprinsen. Men saa kom i 1784 det mest dramatiske Optrin i Reventlows Liv. Han og Broderen var med i den Sammensværgelse, der den 14. April styrtede Guldberg til Fordel for *A. P. Bernstorff* og gjorde Kronprins Frederik til Regent.

Dette fredelige Statskup var Optakten til et *Systemskifte*. Vejen gik nu fra Tvang til Frihed, fra Vilkaarlighed til lovlig Orden, fra Almueuvidenhed frem til Folkeoplysning. Der var ikke mere Tvivl i Reventlows Sind — men vilde det lykkes at finde de rette Medarbejdere? I Sommeren 1784 skriver hans Hustru om det sørgelige i, at der i dette Øjeblik staar saa faa Mænd af Fortjeneste og Dygtighed til Landets Raadighed.

Men Reventlow fandt sine Medhjælpere, valgte dem ofte selv. Allerede Aaret efter kunde Reformerne begynde paa de nordsjællandske Krongodser, og i Sommeren 1786 lykkedes det ham og Bernstorff at overtale den unge Kronprins til at ned sætte *den store Landbokommission* og faa det vældige Reformarbejde i Gang, „hellere i Morgen end i Overmorgen“. Da skriver Reventlow jublende til Søsteren Louise det berømte Brev, hvor han lover ikke at hvile, før det hele Værk er fuldbragt, før Trældommens Tempel er brudt ned og Frihedens bygget op. Og i et senere Brev hed det: „Alt er afgjort til de gode, fromme Bønders Bedste, min Kærre er blevet til en Triumfvogn, hvis Hjul er smurt ikke med Blod, men med Forvalteres og Forpagteres overflødige Fedt...“

Reventlows Sejrsjubel syntes forhastet, men snart var han som Chef for Rentekamret den ledende ved det store Reformar-

bejde, der gav „Landbolovene Orden og Kraft“. Bondens Ret over for Godsejeren blev sikret og hans Pligter begrænset gennem Fæstelove og senere Hoverilove. Men vigtigst var dog Stavnsbaandsløsningen i 1788, der straks eller mere gradvis gav Bønder Ret til at søge Ejendom og Arbejde andre Steder end paa Godset, hvor de var født. Samtidig tog Udskiftningen for Alvor Fart. I Løbet af en Snes Aar fik Gaardmænd i alle Egne af Landet deres Jord samlet, og de fleste Husmænd fik en lille Jordlod, til Dels som Erstatning for Græsningsrettigheder, der gik tabt efter Fællesskabets Ophævelse. Dengang var det et stort Fremskridt, naar jordløse Husmænd kunde faa Jord til en Ko og til lidt Korn og Kartoffler — i Dag er det smaa „indeklemte“ Husmandsbrug.

Reventlows Navn er ikke blot knyttet til Landboreformerne. Han har medvirket ved den frihandelsvenlige Toldlov af 1797, han har været et virksomt Medlem af den store Skolekommission, der skabte Folkeskolen af 1814, han har arbejdet for et ordnet Fattigvæsen, for Skovenes Fredning og Opelskning, for en mere retfærdig Matrikels- og Skattelovgivning — og meget mere.

Reventlow var en Arbejdsmatur som faa, og der skete noget, hvor han var med. I den store Landbokommission skrev han alene i Aarene 1786—88 flere Hundrede Sider Udkast til og Motiveringer for Reformlove. Broderen Ludvig har givet et udmærket Billede af ham i et Brev til Søsteren Louise: „Min Broder er igen helt fordybet i Opgaver, som han gennemgaar med den omhyggelige, smaalige Sans for Enkeltheder, som viser sig i hans Forordninger, og som i Grunden er hans Lidenskab. Lutter vældige Arbejder, hvor man maa beundre hans utrættelige, langsomt strømmende Kraft og den Troskab, hvormed han udfører alt“.

Men hvor meget Reventlow end kunde udrette ved eget Arbejde og gennem sine Underordnede, saa var han som alle politiske Personligheder afhængig af et Samarbejde, der synes at have bragt mange af hans bedste Egenskaber til Udfoldelse. Det faldt i Reventlows Lod at arbejde sammen med Prinser og Godsejere, med højtstaaende Embedsmænd som med Landin-

spektører, Godsfunktionærer og Bønder. Men hans Kælenavn i Familien var ikke for intet „Christian Smed“ — faa har som han forstaaet at smede, mens Jernet var varmt.

Det viste sig i Forholdet til Kronprinsen, der nu var den ene-vældige Regent. Den Reventlowske Kreds beundrede den 16-aarige unge Mand, der gennemførte Hovedrollen ved det fredelige Statskup med koldblodig Sikkerhed. Der er ingen Tvivl om, at Reventlow vilde opdrage Kronprins Frederik til en Freds- og Reformfyrste i den oplyste Enevældes bedste Aand. Derfor nøjedes han ikke med at opmuntre Kronprinsen til at faa det hele i Gang, han holder ham ogsaa senere til Ilden, for at Reformerne ikke skal gaa i Staa trods truende Krige og andre Hindringer. Reventlow havde et skarpt Blik for Kronprinsens ukloge Egensindighed, og i 1803 kan han skrive i sin Dagbog: „Gud give dig, kære Kronprins, mindre den Lyst at handle uden at raadføre dig med forstandige Mænd, mindre Frygt (for) at du ikke skal anses som den, der regerer alene“.

Næst Kronprins Frederiks Reformiver kunde ingenting være mere vigtigt for Reventlow end Støtte fra indflydelsesrige Mænd af hans egen Stand. Han havde jo Venner og Slægtninge som A. P. Bernstoff, *Ernst Schimmelmann* og hans egen Broder Ludvig, og han kunde ogsaa regne med en hel Del borgerlige Godsejere og Embedsmænd, mere end nok til at danne Flertallet i den store Landbokommission. Men over for dem stod de mange, der troede, at Bondefriheden vilde betyde økonomisk Ruin for Godsejerne. Man maa ikke glemme, at der i Ly af Stavnsbaandet havde fundet en Kapitalisering Sted af den stavnsbundne Arbejdskraft. Derfor kunde den dygtige fynske Godsejer, Baron P. A. *Lehn* i Landbokommissionen tale bittert om, at man ved Stavnsbaandsløsningen vilde dræbe al Virksomhed ved „saaledes at rive alle mine Folk ud af mine Hænder ... mig synes, at man lettelig kunde ræsonnere ligeledes om min Frugt, Korn, Skov, Penge o. s. v.“.

Til sin Kone sagde Reventlow, at *Lehn* jo talte om sine Bønder som om de var Kvæg, men som klog Politiker sagde han noget helt andet i Landbokommissionen. Her omtalte han alle *Lehns* store og solide Fortjenester som Landbruger, hans Arbejde for Udskiftning, Plantning, Kløveravl, bedre Boliger og

Jord til Husmænd. Og han fandt det overmaade tiltalende, at Lehn til Forskel fra de fleste udførte noget bedre i Praksis, end det, han talte og skrev. Tilmed var det saa lykkeligt, at Lehn i sine lidt yngre Aar selv havde foreslaaet en Stavnsbaandsløsning, og selv om hans Forslag ikke helt var efter Reventlows Hoved, saa bandt det dog sin Mand — og den personlige Kontakt gjorde sin Nytte. Ved Juletid 1786 kunde Fru Reventlow skrive: „Lehn har spist til Middag hos os; han ligner stedse sig selv, men synes nu efter al forudgangen Larm at have forladt Oppositionen. . .“.

Reventlow var Lensgreve og stolt af sin Rang, men han glemte ikke, at Adel forpligter og at den ogsaa forpligter *socialt*. Han afviste alle Særrettigheder, der betød Undertrykkelse for Bønderne.

Men vil man maale Reventlows vældige Arbejde for Bondens Frigørelse, maa man forstaa, at det meste i Virkeligheden ikke kunde gennemføres, hvis hans egne Standsfæller, Godsejerne, gik haardt imod. Det gjaldt især Udsiftning og Udflytning, Hoveriafløsning, Jordudstykning til Husmænd og Overgangen fra Fæste til Selveje. Det var derfor, at Landarbejderne til en vis Grad maatte ofres og ikke kom med ved den almindelige Hoverilovgivning, som Reventlow havde foreslaaet og længst muligt holdt paa — det var en nødvendig Indrømmelse til Godsejerne, der havde Brug for deres Arbejdskraft.

Jeg skal nævne et andet — næsten aktuelt — Eksempel paa, at Reventlow i et vigtigt Reformspørgsmaal kunde gaa videre end selv de reformvenlige Godsejere i hans Følge.

Ved Stavnsbaandssystemet havde man hidtil sikret, at der var Soldater til Landets Forsvar, og det var Reventlows Tanke, at man i Stedet som i Sverige skulde have en Soldaterstand af Husmænd med Jord. Derfor foreslog han at udlægge Jord til 13 000 Husmænd, 5 Tdr. Land til hver 4. Husmand i Danmark. Landbokommissionen var nærmest forfærdet — for det første vilde det koste 1 Million Rdl., for det andet var det et Indgreb i Godsejernes Ejendomsret, det var jo Ekspropriation! Men Reventlow forsvarede sit Forslag: „Det, som til Statens Fornødenheder, til dens Forsvar, til Ordens Vedligeholdelse, til uundværlig nyttige Indretninger udfordres, det er enhver Un-

dersaat pligtig efter hans Evne at bidrage: Penge, naar Penge udfordres, Korn, Furage, endogsaa Jord, naar det behøves . . . og Nyttens, næsten Nødvendigheden, af, at Landsoldaten forsynes med Jord, er indlysende nok". Men Reventlow maatte trække sit Forslag tilbage og skaffe Jord paa frivilligt Grundlag.

Det er en kendt Sag, at det oplyste Borgerskab, især i København, gav Reformerne deres begejstrede Støtte, og alle ved, at ved Siden af Chr. Reventlow staar en *Chr. Colbjørnsen*, den norskfødte Jurist, der blev Landbokommissionens Sekretær og blev det til Bunden af sin Ildsjæl. Naar det gjaldt Fæstelovene og naar der skulde kæmpes mod forbenede Proprietærsynspunkter, da var *han* Manden. Men i landøkonomiske Spørgsmaal var Reventlow den førende med sin Forhandlingsevne og sin store Indsigt i alle praktiske Forhold.

Reventlow havde mange borgerlige Medarbejdere. Da han havde skrevet sin Beretning om Hoveriforholdene — det vanskeligste af alle Landboproblemer — sendte han Afskrifter ikke blot til høje Embedsmænd og Godsejere, men ogsaa til et Par jævne Landinspektører. Deres Bemærkninger blev til Vejledning for ham — ikke mindst det grundige Forslag, som han modtog fra en Landinspektør, der havde arbejdet i Jylland i 16 Aar „og idelig haft med Godsejere at bestille“ („og jeg kender dem virkelig indtil det inderste“, skriver han til Greven).

Reventlow havde ogsaa en god Presse. Han satte igennem, at den store Landbokommissions Forhandlinger blev trykt, da disse Indlæg efter hans Mening ikke blot var henvendt til et dansk Publikum, men til alle i Europa, der tog Del i de betydningsfulde Handlinger, som udmærkede Samtiden. I Tidsskrifter og Pjecer gav Reformvenner Meddelelse om Reventlows og Bernstorffs Godsreformer og agiterede herigennem for „Fremskridtspartiet“. Ogsaa tyske Blade blev inspireret, og Prøjsen tog ved sine Landboreformer en Snes Aar senere Eksempel efter Danmark — i nyere Tid er Kulturpaavirkninger sjældent gaaet den Vej.

Kernen i Reventlows Forhold til *Bønderne* var den gensidige Tillid. De saa op til den store Mand, der kunde og vilde tage

sig af deres Sag, og *han* holdt af dem og stolede paa Frihedens og Oplysningens Evne til at udvikle den sunde, men hidtil forsømte Bondenatur: „at den frie Bonde maa vorde kæk og oplyst, flittig og god, hæderlig Borger, lykkelig“ — som Frihedsstøtten taler.

Under Reformarbejdet paa sine Godser var Reventlow — som hans Hustru skriver i et af sine Breve — gladere for sine Bønders Tilslutning, end Kong Georg af England for Parlamentsflertallet. Det var jo ogsaa en Slags Tilslutning, naar den ene Deputation af Bønder efter den anden mødte Reventlow paa hans Vej fra København til Lolland, ligesom han modtog dem i Hovedstaden, paa Hoverirejser og her paa Godserne. Selv deres Klager viste jo, hvor megen Uklarhed, Vilkaarlighed og Undertrykkelse der var at raade Bod paa — og styrkede ham moralsk. Tit maatte man gaa frem Skridt for Skridt, men der var Øjeblikke, hvor Reventlow følte Trang til at føre sine Bønder fra det flade Land op paa Bjerget og vise dem Reformarbejdet i dets store Sammenhæng.

Et saadant Øjeblik var den Høstdag 1788, da han overrakte de første Arvefæstere i Nordsjælland deres Skøder. Da holdt han en Tale til dem om det Fremtidens Danmark, hvis Jord blev dyrket af selvstændige Bønder. Han tegnede for dem et Billede af Landskabet, der gik frem i Frugtbarhed, og af Bondesamfundet, hvor Gaardmand og Husmand kom bedre ud af det med hinanden under de nye Forhold, hvor den fattige blev hjulpet og alle arbejdsdygtige beskæftiget. Han talte ogsaa om en Skoleundervisning, hvor Forstandens og Hjertets Dannelse betød mere end Udenadslæsningen.

Der gik en Snes lykkelige Aar — „Danmarks Skærsommer“, som *Rahbek* kaldte Tiden 1784—1807 — før Krig og Reaktion standsede Reformerne paa de fleste Omraader. Men da Reventlow i 1813 trak sig tilbage, efter at have været Rentekammerets Præsident siden 1789 og Statsminister fra 1797, havde han her paa Lolland sit eget lille Landborige, som ingen kunde tage fra ham. Her havde „Christian Smed“, som han selv siger, sine „4 000 Børn, hvis religiøse Tænkemaade, Oplysning og hele Velfærd, han kan virke meget paa“.

Paa Reventlows Godser var Reformerne blevet fortsat, og

den økonomiske Opgang kom til Hjælp. De fleste Gaardmænd var nu Arvefæstere, de fleste Husmænd havde nu faaet Jord, og han kunde formane Sønnen Christian til at tage sig af de jordløse Inderster. Selv var han levende optaget af alt, hvad der tjente til Bondens Fremgang, fra Svingplove og Kartoffel- dyrkning til Skolevæsen og Sognestyre. Han skrev sin store Afhandling om Skovvæsenet færdig, og han udgav en religiøs Bog. Reventlow var dybt religiøs, men hans Indstilling var ogsaa her aktiv, han maatte udrette noget for sine Medmennesker. Og hvor kunde han bedre udrette noget og paavirke den nye Slægt end gennem Børneskolen?

Som sin Broder Ludvig paa Brahetrolleborg forberedte han gennem sine Skoler en helt ny Tid, hvor Folkeoplysning var en selvfølgelig Sag. Man maaler bedst Afstanden, naar man ved, hvad en Guldberg mente om den Ting. Skønt Guldberg var borgerlig født og Skolemand, før han blev Statsmand, var det hans Opfattelse, at Almuens Børn kun skulde undervises i det allernødvendigste, især Læsning, lidt Skrivning og Religion. Mere Kundskab vilde kun gøre Bonden utilfreds med sin Stilling. Under Tvangssystemet var Magthaverne bange for Folkeoplysningen, men Reventlow havde tværtimod den lyse Tro, at Almueskolen vilde kunne opdrage de frie Bønderbørn til klogere, gladere og mere virksomme Mennesker. I den store Skolekommission havde han siden 1789 arbejdet for sine Ideer, men Resultatet af Kommissionens Arbejde blev ikke efter Reventlows Ønske. Om Almueskoleloven af 1814 er der sagt, at den forholdt sig til hans oprindelige Forslag som Tusmørket til den klare Dag.

Men her paa Reventlows egne Skoler fik Lyset Lov at skinne. Her skulde Børnene ikke nøjes med de elementære Kundskaber i Læsning, Skrivning og Regning, men foruden Religion lærte de Fædrelandshistorie, Verdenshistorie og Naturfag. Han kunde heller ikke tænke sig andet, end at Børnene skulde lære noget om Landbrugets Forhold, ligesom de havde Brug for Husflid og Haandgerning. Der var ogsaa Plads for Gymnastik og for Musik og Sang, som Reventlow elskede — det var jo Udtryk for Munterhed og Livsglæde. Lærerne skulde undervise Børnene med Venlighed, „det er ikke Stokken, der skal danne

Mennesket", og Reventlow ønskede, at Hjemmene skulde leve med i Skolens Arbejde. Forældrene maatte gerne komme paa Skolen og høre den daglige Undervisning, ikke bare Eksamen. Og Skolen aabnede sine Døre lige højt for fattige og velhavende Bønders Børn, for Piger og Drengene. Det var ogsaa betegnende, at det Præstegaardsseminarium, Reventlow lod *P. O. Boisen* oprette her paa Vesterborg, ofte gav en livlig og personligt præget Undervisning, som minder om de grundtvigske Folkehøjskoler 40—50 Aar senere.

Paa sine lollandske Godser var Reventlow begyndt som ung, reformivrig Mand i Tyverne, før han henimod 40-Aarsalderen tog fat paa de helt store Samfundsopgaver. Som 65-aarig vendte han tilbage. Her falder Aftenlyset over hans Gerning, som han færdedes virksomt og muntert blandt Børn og Børnebørn, talte med de gamle paa Diget eller i Aftægtsstuen og tog sig af den unge Slægt, naar han besøgte sine Skoler eller fik Børnene med op paa Slottet til Leg og Traktement. Og her valgte Lensgreven sit sidste Hvilested ved Siden af sin Hustru og nær de fattiges Grave paa Horslunde Kirkegaard.

Man faar gennem Reventlows Gerning et tiltalende Billede af den oplyste Enevælde, og med en vis Ret, fordi den i sig havde Spirene til vor Tids Danmark. Respekten for den personlige Frihed og Sansen for de sociale og kulturelle Fremskridt peger frem mod 1848—49. Kampen for Frihed og Ejendom, som ikke kostede Blod, men maalbevidst Arbejde, førte frem til det begyndende Folkestyre, og vi naaede det forholdsvis tidligt herhjemme, hvor de store Reformere i Fredens Aar havde pløjet Ageren.

Mens alt for meget endnu minder om de Ødelæggelsens Kræfter, der er gaaet hen over Verden, er vi da samlet her for at fejre den store Pløjemand og Sædemand fra det 18. Aarhundrede, en Mand, der plantede Skove og byggede Skoler, tog Barnet ved Haanden og det danske Bondefolk ved Hjertet. Vi ærer Reventlows Minde i Bevidstheden om, at dette stærke, gavmilde Sind, denne lyse, menneskevenlige Aand staar os nær, saa længe det danske Folk elsker sin Frihed, og der arbejdes for aandelig og materiel Fremgang i det danske Samfund.